

Toekomst Religieus Erfgoed

Samen Sterk! Meervoudig gebruik van kerkgebouwen

Op het symposium van 7 juli in de Grote Kerk in Enschede werden de schijnwerpers gericht op kerkgebouwen die, zoals Mirjam Blott het in haar openingswoord verwoordde, 'alive and kicking' zijn. Namelijk met actieve kerkbeheerders die partnerschappen durven aangaan en verbindingen weten te leggen. Een praktische bijeenkomst waar deelnemers na afloop naar huis keerden met concrete handvatten om zelf aan de slag te gaan.

De deelnemers aan het symposium, georganiseerd door de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen (VBMK) in samenwerking met de Agenda Toekomst Religieus Erfgoed (ATRE), worden direct aan het werk gezet door Stephan Ledder, marketeer en business coach: 'Alles begint bij een goede analyse, ga na wat je sterktes en zwaktes zijn, en vooral hoe dat zo komt.' Ledder adviseert de deelnemers hun sterktes te benutten en daarover te communiceren, en hun zwaktes te elimineren en daarbij niet te schromen andere partners te zoeken. 'Ga bij je zoektocht naar een invulling na of je initiatief in een behoefte voorziet, authentiek is en past bij het gebouw en bij wie je bent, ga na of je ook een sociale functie voor de buurt kunt vervullen en wat je commerciële partijen te bieden hebt, én durf dan gewoon te beginnen.' Hoe dat uit kan pakken, blijkt uit de drie voorbeelden van drie monumentale kerken die vervolgens aan bod komen: De Grote Kerk in Enschede, de Walburgiskerk in Zutphen en de Grote of St. Michaelskerk in Zwolle.

Uitbesteden exploitatie

In Enschede is de exploitatie van de Grote Kerk uitbesteed aan het Wilminktheater. Dit theater exploiteert in totaal vier verschillende culturele locaties. Thomas Geerdink, manager Sales en Marketing Wilminktheater, legt uit welke aanpak het theater heeft gekozen voor de exploitatie van de Grote Kerk. In deze monumentale kerk worden kleine, intieme voorstellingen georganiseerd: koormuziek, oude muziek, bijzondere sprekers. Daarnaast wordt de kerk verhuurd voor uiteenlopende evenementen. 'Er kan veel, als je het maar goed afstemt met de opdrachtgevers. Zelfs een dancefeest.' Geerdink is niet bang om een commerciële huurprijs te vragen: 'In het verleden werd het kerkgebouw vaak "om niet" gebruikt door derden. Waarom zou je dat doen? Zakelijke klanten willen best betalen en met de opbrengsten kun je de kwetsbare voorstellingen financieren.' De Grote Kerk staat midden op de Oude Markt en wordt omringd door horeca. 'Daar werken we nauw mee samen, net als met de VVV. We zijn geen concurrenten, maar versterken elkaar. De Grote Kerk is behouden voor de gemeenschap. Niet meer als kerk, maar wel als ontmoetingsplaats.'

De sterke kanten van de Sint Walburgiskerk aan het 's Gravenhof in Zutphen weet Tiana Wilhelm, directeur Musea Zutphen, met verve op te sommen: het bijzondere Baderorgel, de Middeleeuwse kettingbibliotheek "De Librije" etc. Maar ook de zwaktes zijn evident: de beperkte openstelling en de vergrijzende groep vrijwilligers. 'Van goede intenties kan een monument niet overleven.' Vandaar dat de samenwerking is aangegaan met Musea Zutphen, bestaande uit het Stedelijk Museum en het Museum Henriëtte Polak. Deze musea verhuizen volgend jaar naar het 's Gravenhof, waar ook horecapartner Hampshirehotel in Huize van Kastele is gevestigd. Door het benutten van elkaars voorzieningen en het bundelen van kennis en know how wil Tiana Wilhelm de synergie van de historie en cultuur op dit 'plein vol monumenten'

benutten en versterken. 'In de Sint Walburgiskerk zullen we, met bijzondere tentoonstellingen van bijvoorbeeld religieuze voorwerpen, het spirituele verhaal van Zutphen vertellen.' In tegenstelling tot de grote kerk in Enschede, blijft de kerk ook beschikbaar voor kerkelijk gebruik.

Janco Cnossen, voorzitter van de Stichting Grote Kerk Zwolle, vertelt over de zoektocht die de kerkbeheerders al in 2010 startten naar andere exploitatiemogelijkheden van het kerkgebouw. In 2015 is de kerk overgedragen aan de huidige stichting. 'We zitten nog in de pioniersfase, kiezen voor een grondige aanpak, en hebben als uitgangspunten geformuleerd dat het gebouw een kerk is in nieuwe vorm, dat nieuwe functies niet mogen conflicteren met de sacraliteit van de ruimte en dat we de kerk willen verbinden met de stad.' De stichting is uitgekomen op drie hoofdfuncties: Stadskerk (voor vieringen, lezingen en herdenkingen), Academie (leergangen, lezingen en Studium Generale) en Gastheer (voor exposities, markten etc.). Ook wordt een plan ontwikkeld voor de herinrichting van de kerk en in overleg met de gemeente wordt gekeken hoe die herinrichting kan aansluiten bij de binnenstadontwikkeling van Zwolle. Dit alles uiteraard binnen de voorwaarde van een realistische meerjarenexploitatie.

De drie voorbeelden roepen vragen en discussie op over wat het betekent als er ook nog gekerkt wordt in het gebouw, hoe dat goed te regelen valt in een huur- of gebruikersovereenkomst, hoe je de omgeving erbij betreft als actieve partner en over hoe anders de problematiek ligt in een niet-stedelijke omgeving.

Draagvlak en verbinding

Met name die laatste twee aspecten staan centraal in het voorbeeld dat Henkje Koning toelicht over de Grote Kerk in Schermerhorn, een 'bizar grote kerk' die allang geen kerkelijke functie meer heeft, in een klein dorp van circa 1.200 inwoners. Vijftien jaar geleden is de kerk overgenomen door de Stichting Oude Hollandse Kerken. Actieve bewoners van het Noord-Hollandse dorp staken vervolgens de koppen bij elkaar met de vraag hoe draagvlak te creëren voor het kerkgebouw. De Plaatselijke Commissie gaat op zoek naar verbindingen en organiseert onder het motto 'Eigen werk in eigen kerk' exposities met eigen producten. Omdat de grote kerk niet te verwarmen is, opent de kerk haar deuren tussen 1 mei en 1 oktober. Het vrijwilligersbestand wordt vergroot en verjongd, voortdurend wordt er gecommuniceerd over de kerk, de plannen en de activiteiten, en er wordt ingestoken op samenwerking: met de kroeg, met de school, de krant en de gemeente. De kerk is inmiddels een burgerlijke trouwlocatie, biedt gelegenheid voor feesten en recepties, en kan ook benut worden als plek om te rouwen. Henkje Koning memoreert een bijzondere rouwplechtigheid van een nauw bij de kerk betrokken inwoonster van het dorp. Een voorbeeld van verbinding tussen jong en oud, kerkelijk en niet-kerkelijk. Daarbij, zo geeft Henkje Koning aan, is het hoe belangrijker dan het wat. Hoe open en hoe soepel ben je? Hoe communiceer je met je vrijwilligers? Een aanpak die tijd en aandacht vraagt, maar de dorpsgemeenschap heeft versterkt.

Nog een voorbeeld van een kleine plattelandskerk is de Sint Ludgerkerk in Garnwerd, een piepklein dorp van zo'n 300 inwoners. De kerk is eigendom van de Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK). De Plaatselijke Commissie beheert de kerk en organiseert er onder andere concerten. Inkomsten zijn eigenlijk het probleem niet, vertelt Hein Zeevalking, voorzitter van die Plaatselijke Commissie: Garnwerd ligt tien kilometer boven de stad Groningen en de mensen komen wel naar de bijzondere concerten. Maar de commissie vergrijst en het werven van jonge leden is lastig. Daarom is er samenwerking gezocht tussen school, dorp en kerk, onder meer via het project Sleutelbewaarders van de SOGK. Met het project worden kinderen betrokken bij het kerkgebouw, ze krijgen er de sleutel van, vertellen er verhalen en krijgen in de

kerk lessen kunst en techniek. Zo wordt er interesse gewekt voor de geschiedenis van het gebouw en van het dorp. Dat levert wellicht op termijn ook jong bloed op voor de commissie.

Ook Marieke van Zanten van Het Oversticht benadrukt het belang om in mensen te investeren. Zij vertelt over het project “Kerk als baken in de buurt” dat Het Oversticht in opdracht van de provincie Overijssel uitvoerde. Bij dit project werd naar nieuwe functies gezocht voor leegstaande of leegkomende kerken in Overijssel, en gekeken wat die nieuwe functies konden betekenen voor een buurt of wijk. ‘Investeer minstens evenveel in mensen als in stenen.’

Ambitie en allure

Dat niet alleen kerkbeheerders en erfgoedorganisaties begaan zijn met een leegkomend kerkgebouw en de waarde die zo'n gebouw heeft voor een (kerk-)gemeenschap, bewijst Nando Eskes, ondernemer en oprichter van onder andere de website dagjeweg.nl. Na de sluiting in 2011 van de Gereformeerde Noorderkerk in Ede werd het gebouw verkocht aan een projectontwikkelaar die er kantoorruimtes in wilde maken. Nando Eskes werd één van de huurders van een kantoorruimte, maar hij wilde meer en maakte van de kerkzaal met zeer mooie akoestiek de Edesche Concertzaal. ‘Ik wilde niet alleen kantoren in de kerk, maar er weer een gemeenschapsruimte van maken.’ Hoe hij dat voor elkaar krijgt? Door er veel tijd en geld in te investeren, maar vooral ook door met passie en gedrevenheid te werken. Eskes kiest er bewust voor om niet klein te beginnen en langzaam draagvlak op te bouwen: ‘Dan werk je op lokale schaal. Mijn ambities zijn groter. Ik wil een toonaangevende concertzaal van internationale allure.’ Om die te realiseren schafte hij een bijzondere Bösendorfer Imperial concertvleugel aan en contracteert hij vermaarde musici. Tegelijkertijd gaf hij de kerk haar kerkelijke functie terug en worden er op zondagmorgen weer kerkdiensten gehouden.

Partners: vrijwilligers en gemeenten

Tijdens de slotdiscussie met de zaal onder leiding van Stephan Ledder blijken er veel creatieve ideeën te leven voor meervoudig gebruik van kerken. Twee knelpunten worden herhaaldelijk genoemd. Allereerst het gebrek aan vrijwilligers. ‘Zonder vrijwilligers hebben veel kerken geen bestaansrecht meer’, poneert Joke Jansma van de Stichting Beheer Kerkelijke Gebouwen Noord-Nederland. ‘Bovendien kunnen we niet van elke kerk een concertzaal maken. Durf dus ook na te denken over sloop.’ Peter Breukink van de Stichting Oude Groninger Kerken is niet zo pessimistisch: ‘Het valt allemaal te organiseren, maar de huidige vrijwilligers willen iets anders dan de ‘traditionele’ vrijwilligers. Geef ze de ruimte en verantwoordelijkheid. Daarmee geef je ruimte voor passie.’ Hij adviseert ook flex-vrijwilligers in te schakelen: betrokken mensen die kortdurend of eenmalig ingeschakeld willen worden. De Stichting Oude Groninger Kerken werkt met rond de 600 vrijwilligers. Met het project ‘de kerk in het hart’ stelt de stichting die ondernemende vrijwilligers centraal. Ook de geringe betrokkenheid van gemeenten wordt als knelpunt genoemd. Interactie en verbinding ontbreken vaak. Aanbevolen wordt om als kerk zelf de verantwoordelijkheid te nemen om naar de gemeente toe te stappen én om met plannen aansluiting te zoeken bij gemeentelijke ontwikkelingen op het gebied van leefbaarheid, openbare ruimte etc. ‘Onze ervaring is’, zo vertelt Theo Bakhuizen van de Lebuïnuskerk in Deventer, ‘dat als je daarop inzet, dit mogelijkheden biedt om aanspraak te kunnen maken op investeringssubsidies.’

Gerard van Hasselt rondt, namens organisator VBMK, de bijeenkomst af met een aansporing aan de aanwezigen: 'Laat je inspireren door de scenario's en positieve verhalen die langs zijn gekomen, begin en durf scherpe keuzes te maken.'